

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

В. В. Корчовий, м. Київ

За результатами теоретичного аналізу громадянську суб'єктність визначено як інтегральну властивість особистості, що виявляється в саморегуляції міри, спрямування і змісту її громадянської активності та притаманних їй способів взаємодії з політичною реальністю. Висунуто припущення про те, що базовими елементами громадянської суб'єктності є: здатність до самопотенціювання, рефлексивність, потреба у свободі, відповідальність, мотивація саморозвитку, громадянська ідентичність. Відлік розвитку громадянської суб'єктності пов'язано з ідентифікацією особою себе як громадянина, що відбувається на індивідуальному (рівень особистості і міжособових стосунків) і груповому (позиціонування особистості щодо громадських об'єднань і спільноти громадян певної держави) рівнях. Показано, що актуалізація громадянської суб'єктності на різних рівнях взаємодії може бути асиметричною, що зумовлено, зокрема, особливостями громадянської ідентифікації. Визначено компоненти громадянської, ідеологічної, політичної і територіальної ідентифікацій, які, з високою ймовірністю, детермінують становлення громадянської суб'єктності особистості.

Ключові слова: громадянська суб'єктність, соціальна ідентифікація, громадянська ідентичність, ідеологічна ідентифікація, політична ідентифікація, територіальна ідентифікація.

Проблема. Суспільно-політичні процеси останнього десятиліття, які відбуваються в Україні, а останнім часом і в Європі, формують якісно нове соціальне замовлення на громадянську суб'єктність. Громадяни, насамперед у посттоталітарних країнах, та й не лише в них, не готові ефективно впливати на соціальну ситуацію, не здатні артикулювати свої реальні громадянські та політичні інтереси та солідаризуватися із зацікавленими партнерами для їх реалізації. Через це зростає масове невдоволення і знижується суспільна довіра, що також гальмує політичні і соціально-економічні перетворення. Звідси завдання актуалізації соціально-психологічних механізмів та забезпечення умов розвитку громадянської суб'єктності. М. М. Слюсаревський стверджує, що увесь період незалежності України "...був для нашого суспільства періодом... неухильного сходження до суб'єктності" [12, с. 8], і звертає увагу на значний "... евристичний потенціал категорій суб'єкта, суб'єктності, яка охоплює індивідуальні, надіндивідуальні і надперсональні форми організації психічного,

“що дає змогу аналізувати й осмислювати їх у єдиному дискурсі” [там само, с. 7].

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури сформулювати вихідні положення та запропонувати теоретичну модель дослідження соціальної ідентифікації як чинника розвитку громадянської суб'єктності особистості.

Традиційні уявлення про громадянство (громадянськість) у зарубіжній науці еволюціонували від розуміння її (1) як належності до певної держави, що визначається певними правами (Г. Алмонд, С. Верба), (2) до тлумачення громадянськості як активності суб'єкта, спрямованої на реалізацію своїх прав у взаємодії з іншими через соціетальну самоорганізацію, участь та комунікацію (Ю. Габермас, Р. Граверт, О. Ічилов, Л. Хітер та ін.). У першому випадку особа слабо інтегрована до спільноти, а громадянськість зводиться до обстоювання своїх інтересів та рівності індивідуальних прав, тобто має виключно інструменталістське значення. За такого підходу в структурі громадянськості вирізняють: членство особи в політичній громаді; переживання, пов'язані з громадянством (“почуття громадянства”), і громадянські практики [7]. У другому ж ідеться про громадянськість як ідентичність, яка “...може бути реалізована лише як спільна практика самовизначення” [3, с. 56], через спільну дію, що передбачає гарантії свободи, участь у самоуправлінні і досягненні консенсусу. За такого розуміння громадянськість набуває інституціонального значення і може бути реалізована лише тоді, коли “...населення при звичає до політичної свободи і не позбавлене “ми”-перспективи щодо активного самовизначення” [там само, с. 59].

Громадянська суб'єктність (іноді її ототожнюють з політичною суб'єктністю) визначається як властивість (готовність, здатність) особистості (індивіда) бути суб'єктом громадянської активності (громадянських ініціатив, громадянської участі, мати громадянську позицію). У межах системно-функціонального підходу Т. Парсонса політична суб'єктність розглядається як готовність індивіда діяти відповідно до приписаної йому сукупності ролей та функцій, що забезпечує ефективність соціальної системи. При цьому основними суб'єктами є індивіди, і лише в окремих випадках можна говорити про суб'єктність колективів (груп) [9, с. 15]. Описуючи функціонування політичної суб'єктності, Т. Парсонс використовує чотири типи змінних: цінності (відображають уявлення про бажане і регулюють взяття суб'єктом на себе певних зобов'язань), норми (способи дій у межах певних ролей і ситуацій; норми інтегрують соціальні системи), колективи (досягнення спільних цілей через вплив на інші групи і ситуацію в цілому; при цьому суб'єктність тим вища, чим вища здатність

впливати), ролі (адаптація, включення в колектив; ролі забезпечують взаєморозуміння соціальної системи і особистостей).

Л. М. Семенюк визначає громадянську активність як особливу властивість людини-суб'єкта, що забезпечує функціонування індивіда в соціальному світі, включає всі показники громадянськості, громадянської позиції, зумовлені особливостями соціальної природи людини, і формується в просоціальній діяльності. Соціальне середовище, на думку дослідниці, забезпечує простір і особливий зміст динаміки громадянської суб'єктності [11]. А. В. Алексеева відмічає залежність громадянської суб'єктності від рівня освіченості особистості та рівня громадянської компетентності ("здатності адекватно, на раціональній основі оцінювати складну структуру сучасної соціальної реальності" [1, с. 3]).

Суб'єкт політичної (громадянської) активності є центральним елементом психологічної моделі змісту політичної освіти молоді, запропонованої І. В. Жадан. Становлення суб'єктності, на її переконання, відбувається в процесі розвитку системи ставлень (до себе, до інших, до політичної системи, до влади, до світу) завдяки активній, відповідальній, толерантній, компетентній комунікації та громадянській ідентифікації особистості [4]. Взаємозумовленість громадянської суб'єктності і базових конструктів політичної картини світу підтверджують результати досліджень особливостей політичного дискурсу студентської молоді. Так, згідно з даними І. В. Жадан, політична суб'єктність є визначальним чинником структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді. Відповідно до рівня суб'єктності респондентів їхні інтенції орієнтовані на цінності і відповідальність особи або влади [5]. С. І. Позняк зазначає, що молодіжний дискурс, з одного боку, насичений інтерпретаціями громадянської суб'єктності та активності, а з другого – характеризується аморфністю громадянської ідентифікації і симулякрними уявленнями про сутність громадянської участі [10]. А. О. Красняковою запропоновано структурну модель становлення політичної суб'єктності, компонентами якої є умови (політична компетентність, громадянська відповідальність, соціальна мотивація) та ознаки її розвитку (рефлексивність, здатність аналізувати детермінанти політичної поведінки, готовність до саморозвитку і самовдосконалення) [8].

Підсумовуючи огляд підходів до розуміння громадянської суб'єктності, можемо констатувати, що основні інтерпретації цього конструкта вибудовуються на перетині двох тем: теми громадянської ідентичності (у різних її модусах) і теми *суб'єктності особистості*.

Соціальна ідентифікація як механізм набуття ідентичності виконує цілу низку функцій – від тих, що *пов'язані із соціальною взаємодією*, наприклад: засвоєння соціальних ролей, прийняття цінностей і норм групи, усвідомлення групової належності, включення в систему соціальних

зв'язків і ставлень та реалізації в такий спосіб базисної потреби в груповій належності, формування соціальних настановлень, регуляції міжгрупових і міжособових відносин та забезпечення взаєморозуміння, – до тих, що забезпечують становлення особистості, а саме: структурування власної реальності, персоніфікації, соціалізації, адаптації, самовизначення, самопотенціювання, формування здатності суб'єкта до саморозвитку, побудови моделей поведінки і прогнозування.

Вирізняють особистісну і соціальну, позитивну і негативну, “приписану” й “обрану”, реальну й ідеальну, групову й індивідуальну, ситуативну і надситуативну ідентифікації. Окрім того, досліджується проблематика ідентифікування з цивілізаційними цінностями, з територіальними релігійними, національними й етнічними спільнотами, з політичними ідеологіями, громадянськими цінностями, віковими групами, мовними або професійними спільнотами, соціальними ролями тощо.

Зрозуміло, що в рамках цього дослідження ми не в змозі охопити увесь спектр соціальних ідентифікацій, а тому обмежимося аналізом “кластера” соціальних ідентифікацій, потенційні можливості впливу яких на становлення громадянської суб'єктності, згідно з даними емпіричних досліджень і нашими припущеннями, є найвищими. Ідеться про громадянську, політичну, ідеологічну і територіальну ідентифікації, особливості яких, як свідчать результати попередніх досліджень, зумовлюють розвиток суб'єктних настановлень особи-громадянина.

На основі узагальнення наукових досліджень з проблеми становлення громадянської суб'єктності було визначено базові положення теоретичної моделі дослідження соціальної ідентифікації як чинника розвитку громадянської суб'єктності особистості.

Громадянську суб'єктність розглядатимемо як інтегральну властивість особистості, яка виявляється в саморегуляції міри, спрямування і змісту її громадянської активності та притаманних їй способах взаємодії з політичною реальністю. Громадянська ідентичність – обов'язкова умова громадянської суб'єктності, а отже, відлік розвитку громадянської суб'єктності починається з ідентифікації особою себе як громадянина.

Процес ідентифікування себе як громадянина відбувається на індивідуальному (на рівні особи і на рівні міжособових стосунків) і груповому (позиціонування особи щодо малих і великих груп) рівнях. В усіх формах громадянської ідентифікації особистість співвідносить себе з іншими і визначається в диспозиціях узалежнення-підпорядкування, а також задовольняє базову потребу в афіліації. На індивідуальному рівні громадянська ідентифікація починається з формування уявлень про власні права, свободи і відповідальність та окреслення їхніх меж; наступним кроком є усвідомлення прав і свобод інших та необхідності самоконтролю як механізму їх дотримання. Ідентифікація на рівні малих груп зумовлена насам-

перед потребою в задоволенні тих чи тих інтересів, усвідомленням єдності своїх інтересів з інтересами соціальних груп, з якими особа ідентифікується і щодо яких самовизначається, а також спільним досвідом та моделями громадянської поведінки. Громадянська ідентифікація на рівні великих груп зумовлена сутнісними зв'язками особи із соціальним середовищем і виявляється в усвідомленні належності до спільноти громадян певної держави, об'єднаних суспільними цілями.

Громадянська суб'єктність розвивається в процесі соціалізації під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх детермінант і виявляється по-різному на етапах вікового розвитку та в різних ракурсах взаємодії: “Я – інший”, “Я – група”, “Я – держава”. У процесі розвитку громадянської суб'єктності відбувається структурування певних ціннісних диспозицій (права та інтереси особи, інших, громади, держави), формуються уявлення про власні можливості змінювати себе і світ навколо себе (рефлексивний досвід), набувається досвід саморегуляції і визначення шляхів та засобів цілеспрямованих перетворень (межі свободи і відповідальність “Я” та інших, ресурси і механізми змін тощо), досвід індивідуальної та колективної громадянської активності. Слід зазначити, що актуалізація громадянської суб'єктності на різних рівнях взаємодії (індивідуальному і груповому) може бути асиметричною, що зумовлено, зокрема, рівнем громадянської ідентичності в кожному окремому випадку. А отже, високий рівень громадянської суб'єктності при формулюванні цілей та обстоюванні цінностей особистості не гарантує такого ж рівня суб'єктності в груповій взаємодії.

Можна припустити, що якісні характеристики громадянської суб'єктності визначаються ступенем розвитку суб'єктності особи (індивідуальні або особистісні чинники), спектром її ідентифікацій (надіндивідуальні чинники) та соціокультурним контекстом (надперсональні чинники). Основним особистісним чинником становлення громадянської суб'єктності є динаміка актуалізації інтуїції суб'єктного ядра особи [13], що залежить, з одного боку, від її індивідуальних особливостей, а з другого – від характеристик соціалізувального середовища, яке може вибудовувати взаємодію як на суб'єкт-суб'єктних, так і на суб'єкт-об'єктних засадах. Очевидно, що в першому випадку ймовірності виникнення самозапитань, інтенцій, усвідомлення потенцій та їх утілення з подальшим рефлексуванням і потенціюванням значно вищі, а тому й прогноз розвитку суб'єктності більш оптимістичний.

Спектр ідентифікацій вказує на ступінь залучення особи до соціальної взаємодії і є індикатором множини її інтересів. Самовизначення щодо різних груп сприяє набуттю компетентності в соціальній взаємодії, усвідомленню самоцінності особистості, самопізнанню та пошуку значущих смислів, утіленню їх у домаганнях та операціоналізації в індивіду-

альних практиках й оновленню ідентичності [14]. Як уже зазначалося, не всі соціальні ідентифікації однаковою мірою впливають на становлення громадянської суб'єктності особистості, тому для подальшого аналізу ми обрали громадянську, ідеологічну, політичну і територіальну ідентифікації респондентів. Імовірні вектори зумовленості громадянської суб'єктності громадянською ідентифікацією вже було проаналізовано, тому далі спробуємо означити напрями впливу інших видів соціальної ідентифікації.

Ідеологічна ідентифікація стає єдиною можливою схемою сприймання і тлумачення дійсності [2], а отже, завжди звужує простір інтерпретацій, вибір моделей поведінки і в такий спосіб обмежує свободу особи. На переконання В. О. Васютинського, “будь-яка ідеологія має щодо окремої особи тоталітарний характер” [2, с. 410], що проявляється в її психологічній обов'язковості: “щоб стати свідомою особистістю, людина мусить засвоїти певну ідеологічну систему” [там само, с. 435]. Водночас уявлення про індивідуальну свободу та рівність, права людини, автономію особи, прийнятні форми громадянської активності, сутність громадянськості (що означає бути добрим громадянином?), простір відповідальності особи і влади, толерантність тощо в різних ідеологіях суттєво різняться. А оскільки перелічені параметри, на думку більшості дослідників, є водночас індикаторами суб'єктності, можна припустити, що, по-перше, становлення громадянської суб'єктності детерміноване ідеологічною ідентифікацією особистості і, по-друге, найбільшою мірою її розвитку сприяє ліберальна ідеологія, а найменшою – тоталітарна. До ідеологічної ідентифікації ми відносимо і партійно-ідеологічну в тих випадках, коли йдеться про ідентифікацію з крайніми лівими чи правими політичними силами (і ті й ті засновані на тоталітарній ідеології), а також електоральний вибір, що ґрунтується на ідентифікації з політичним лідером і є виявом патерналістських очікувань, які протистоять ліберальним цінностям. Як встановила В. В. Жовтянська, потреба в авторитетах і патерналізм не сприяють розвитку громадянської суб'єктності [6].

Політична ідентифікація, як процес визначення особою свого місця в просторі політичної взаємодії, може відбуватись у формі *інтеріоризації політичних цінностей* та формування уявлень про цілі політичної діяльності й засоби їх досягнення; *засвоєння певних моделей політичної поведінки* у взаємодії з іншими, владою та політичними силами; *самототоження з політичним лідером або політичними силами* (партії, політичні рухи) тощо. Такий широкий спектр політичних ідентифікацій зумовлює множину ймовірних впливів на розвиток громадянської суб'єктності особистості. Найбільш значущим, на нашу думку, є вплив ціннісних пріоритетів особи на становлення її громадянської суб'єктності, оскільки цінності свободи й автономності, відповідальності і розвитку

більшість дослідників вважають індикаторами суб'єктності, тобто йдеться про безпосередню зумовленість ідентифікації з відповідними політичними цінностями і громадянської суб'єктності. Ідентифікація з певними моделями поведінки (способами здійснення влади) значною мірою визначає моделі громадянської поведінки особи, зокрема ступінь її активності чи пасивності, громадянські ставлення, раціональність/іраціональність, компетентність, а тому і суб'єктність. Ідентифікація з політичними авторитетами, залежно від раціональності чи іраціональності останніх, породжує раціональну віру, зосереджену на власних переживаннях та ідеях, або іраціональну, що виявляється в підпорядкуванні владі, яка уявляється сильною і всемогутньою [15]. Відповідно засвоюються як прийнятні моделі взаємодії з владою – “суб'єкт-об'єктна” або “суб'єкт-суб'єктна”, що зумовлює розвиток громадянської суб'єктності особистості.

Територіальна ідентифікація, як ототожнення особистості з локальним простором, не може не позначатися на розвитку громадянської суб'єктності. У цьому просторі домінують певні цінності, міфологія і стереотипи; соціальна взаємодія вибудовується певними політичними силами (центральною або регіональними); стійкі функціональні зв'язки і взаємини (соціальний капітал) вибудовуються на певних принципах; існує образ спільної території і позиціонування її з іншими територіями (“Ми” – “Вони”).

Оскільки будь-яка територіальна ідентифікація передбачає обмеження індивідуальності, відтворення внутрішньої однорідності і, відповідно, відторгнення чужого, можна припустити, що вона обмежує прагнення новизни і розвитку, властиві громадянській суб'єктності. З огляду на те, що в межах локальних територій політична влада належить регіональним політичним силам, які транслують певну ідеологію, з високою ймовірністю можна прогнозувати відповідний вплив її на розвиток громадянської суб'єктності. Принципи та соціальні норми, на яких вибудовуються соціальні зв'язки у межах території ідентифікації, базові смисли соціального контракту, рівень довіри та розподіл ресурсу можуть істотно варіювати і, відповідно, по-різному впливають на розвиток громадянської суб'єктності. Уявлення про територію та її позиціонування щодо інших територій є результатом рефлексії певних репрезентацій і переживання солідарності, а отже, безпосередньо впливає на розвиток громадянської суб'єктності.

Висновки.

1. Аналіз досліджень, здійснених зарубіжними і вітчизняними науковцями, підтверджує актуальність проблематики громадянської суб'єктності, але не дає цілісного уявлення про структуру та детермінанти її розвитку; немає також усталеної дефініції цього поняття. На основі аналізу та узагальнення теоретичних підходів до дослідження громадянсько-

сті та суб'єктності запропоновано визначення громадянської суб'єктності як інтегральної властивості особистості, яка виявляється в саморегуляції міри, спрямування і змісту її громадянської активності та притаманних їй способах взаємодії з політичною реальністю.

2. Становлення громадянської суб'єктності зумовлене такими детермінантами: *особистісними* (насамперед здатність до самопотенціювання – уміння ставити і досягати цілі в соціальній взаємодії, рефлексивність, потреба у свободі і відповідальність, мотивація саморозвитку), *надіндивідуальними* (громадянська, ідеологічна, політична, територіальна ідентифікації) та *надперсональними* (соціально-політична ситуація розвитку особистісних детермінант та соціокультурна ситуація соціального ідентифікування).

3. За результатами аналізу досліджень соціальної ідентифікації визначено компоненти громадянської, ідеологічної, політичної і територіальної ідентифікації, які, з високою ймовірністю, детермінують становлення громадянської суб'єктності особистості.

Література

1. *Алексеева А. В.* Гражданская субъектность в России: опыт и проблемы формирования [Электронный ресурс] / А. В. Алексеева. – Режим доступа: http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2010/4/.../alekseeva
2. *Васютинський В.* Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинський. – К. : Київ. славіст. ун-т, 2005. – 491 с.
3. *Габермас Ю.* Громадянство і національна ідентичність // Умови громадянства : зб. ст. / Ю. Габермас ; за ред. В. ван Стінбергена. – К. : Укр. центр духовн. культури, 2005. – С. 49–70.
4. *Жадан І. В.* Політична освіта як чинник формування суб'єкта політичних ставлень / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 10 (13). – С. 184–194.
5. *Жадан І. В.* Регіональні особливості структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді / І. В. Жадан // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 1(15). – С. 333–342.
6. *Жовтянська В. В.* Ідеологічні детермінанти суспільного розвитку / В. В. Жовтянська // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 35 (38). – С. 24–34.
7. *Знаков В. В.* Три традиции психологических исследований – три типа понимания / В. В. Знаков // Вопросы психологии. – 2009. – № 4. – С. 14–23.
8. *Кияшко Л. О.* Соціально-психологічні проблеми становлення громадянськості сучасної української молоді / Л. О. Кияшко, А. О. Краснякова // Науковий ві-

- сник Чернівецького університету Вип. 743. Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Чернівці, 2015. – С. 99–104.
9. *Парсонс Т.* Система современных обществ / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
  10. *Позняк С. І.* Ресурси громадянськості: соціально-психологічна складова : метод. рек. / С. І. Позняк ; Нац. акад. пед. наук, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 136 с.
  11. *Семенюк Л. М.* Психология гражданской активности: особенности, условия развития : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология личности, история психологии” / Л. М. Семенюк. – М., 2007. – 74 с.
  12. *Слюсаревський М. М.* Політична психологія сьогодні: виклики, “хвороби зростання” та шляхи їх подолання / М. М. Слюсаревський // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К. : Міленіум, 2005.– Вип. 4. – С. 3–15.
  13. *Татенко В. А.* Психология в субъектном измерении : монография / В. А. Татенко. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.
  14. *Титаренко Т. М.* Життєві завдання як практики самоконституювання особистості / Т. М. Титаренко // Соціальна психологія. – 2008. – № 6 (32). – С. 3–11.
  15. *Фромм Э.* Человек для самого себя / Эрих Фромм // Психоанализ и этика. – М. : Республика, 1993. – С. 17–190.
  16. *Brewer M.* Social identity, Distinctiveness, and ingroup Homogeneity / M. Brewer // Social Cognition. – 1993. – Vol. 11, № 1. – P. 150–164.
  17. *Deschamps J. C.* Regarding the relationship between social identity and personal identity / J. C. Deschamps, T. Devos // Social Identity : International Perspectives / S. Worchel, J. F. Morales, D. Paez and J. C. Deschamps (Eds.). – London: Sage, 1998. – P. 1–13.
  18. *Klar S.* Identity and Engagement among Political Independents in America / S. Klar // Political Psychology. – 2014. – Vol. 35, № 4 (August). – P. 577–592.

References

1. Alekseyeva, A. V. (2010). Grazhdanskaya subyektnost v Rossii: opyt i problemy formirovaniya [Civil subjectivity in Russia: experience and problems of formation], http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnal_a/2010/4/.../alekseeva (rus).
2. Vasiutynskyi, V. (2005). *Interaktsiina psykholohiia vldy* [Interactive psychology of power]. Kyiv: Kyiv University of Slavik Studies Publ. (ukr.)
3. Habermas, Yu. (2005). *Hromadianstvo i natsionalna identychnist vldy* [Citizenship and national identity] (pp. 49–70). Kyiv: Ukrainian Center Spiritual Culture Publ. (ukr.)
4. Zhadan, I. V. (2005). Politychna osvita yak chynnyk formuvannya subiekta politychnykh stavlen [Political education as factor of forming of subject of political relations]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Studies in Social and Political Psychology], 10 (13), 184–194 (ukr.)

5. Zhadan, I. V. (2014). Rehionalni osoblyvosti strukturuvannya tsinnisnoi skladovoi politychnoi kartyny svitu studentskoi molodi [Regional features of the valued constituent of political picture of the world of student young people]. *Problemy politychnoi psykholohii* [Problems of Political Psychology], 1(15), 333–342 (ukr).
6. Zhovtianska, V. V. (2015). Ideolohichni determinanty suspilnoho rozvytku [Ideological determinants of community development]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Studies in Social and Political Psychology], 35(38), 21–24 (ukr).
7. Znakov, V. V. (2009). Tri traditsii psikhologicheskikh issledovaniy – tri tipa ponimaniya [Three traditions of psychological researches – three types of understanding]. *Voprosy psikhologii* [Questions of psychology], 4, 14–23 (rus).
8. Kyiashko, L. O. and Krasniakova, A. O. (2015). Sotsialno-psykholohichni problemy stanovlennia hromadianskosti suchasnoi ukrainskoi molodi [Social and psychological problems of becoming of citizenship of modern Ukrainian youth]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu* [Scientific announcer of the Chernivtsi university], 743, 99–104 (ukr).
9. Parsons, T. (1998). Sistema sovremennykh obshchestv [System of modern societies]. Moscow: Aspekt Press Publ. (rus).
10. Poznyak, S. I. (2013). Resursy hromadianskosti: sotsialno-psykholohichna skladova [Resources of citizenship: social and psychological constituent]. Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).
11. Semenyuk, L. M. (2007). Psikhologiya grazhdanskoy aktivnosti: osobennosti, usloviya razvitiya [Psychology of Civil Activity: Features, Terms of development], <http://www.dissercat.com/content/psikhologiya-grazhdanskoi-aktivnosti-osobennosti-usloviya-razvitiya> (rus).
12. Slyusarevskyy, M. M. (2005). Politychna psykholohiia siohodni: vyklyky, “khvoroby zrostantnia” ta shliakhy yikh podolannia [Political Psychology today: Calls, “Illnesses of Increase” and Ways of Their Overcoming]. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy* [Problems of Political Psychology and its Role in the formation of a Citizen of the Ukrainian State], 4, 3–15 (ukr).
13. Tatenko, V. O. (1996). *Psikhologiya v subyektom izmerenii* [Psychology in the subject measuring]. Kyiv: Prosvita (rus).
14. Tytarenko, T. M. (2008). Zhyttievi zavdannia yak praktyky samokonstytuivannia osobystosti [Vital tasks as practices of personality]. *Sotsialna psykholohiia* [Social psychology], 6(32), 3–11 (ukr).
15. Fromm, E. (1993). *Psikhoanaliz i etika: chelovek dlya samogo sebya* [Psychoanalysis and ethics]. Moscow: Respublika Publ. (rus).
16. Brewer, M. (1993). Social identity, Distinctiveness, and ingroup Homogeneity, *Social Cognition*, vol. 11, no. 1, 150–164.
17. Deschamps, J. C. and Devos, T. (1998). Regarding the relationship between social identity and personal identity. In S. Worchel, J. F. Morales, D. Paez and J. C. Deshamps (Eds.). *Social Identity: International Perspectives*, (pp. 1–13). London: Sage.
18. Klar, S. (2014). Identity and Engagement among Political Independents in America. *Political Psychology*, vol. 35, no. 4, 577–592.

Корчевой В. В. Социальная идентификация как фактор развития гражданской субъектности личности: теоретическая модель исследования

По результатам теоретического анализа гражданская субъектность определена как интегральное свойство личности, проявляющееся в саморегуляции степени, направленности, содержания ее гражданской активности, а также присущих ей способах взаимодействия с политической реальностью. Выдвинуто предположение о том, что базовыми элементами гражданской субъектности являются: способность к самопотенцированию, рефлексивность, потребность в свободе, ответственность, мотивация саморазвития, гражданская идентичность. Отсчет развития гражданской субъектности связывается с идентификацией индивидом себя как гражданина, которая происходит на индивидуальном (уровень личности и межличностных отношений) и групповом (позиционирование личности относительно общественных объединений и сообщества граждан определенного государства) уровнях. Актуализация гражданской субъектности на разных уровнях взаимодействия может быть асимметричной, что обусловлено, в частности, особенностями гражданской идентификации. Определены компоненты гражданской, идеологической, политической и территориальной идентификаций, которые, с высокой степенью вероятности, детерминируют становление гражданской субъектности личности.

Ключевые слова: гражданская субъектность, социальная идентификация, гражданская идентичность, идеологическая идентификация, политическая идентификация, территориальная идентификация.

Korchovy V. V. Social identification as a factor of individual civic subjectivity development: theoretical model of the research

According to the theoretical analysis, civic subjectivity is defined as an integral personality feature, which manifests itself in self-regulation of the level, direction and content of one's civic activity and typical ways of interaction with the political reality. An assumption has been made that the basic elements of civic subjectivity are the ability to self-determination, reflection, the need for freedom, responsibility, motivation for self-development, civic identity. The starting point of civic subjectivity development is personality's identification of oneself as a citizen, which occurs on the individual (personality and interpersonal relations level) and group (positioning of an individual concerning civic associations and citizens community) levels. Actualization of civic subjectivity on different interaction levels can be asymmetric, which is caused, inter alia, by the peculiarities of civic identification. The components of civic ideological, political and territorial identifications have been identified. It is highly probable that these components determine individual civic subjectivity consolidation.

Key words: civic subjectivity, social identification, civic identity, ideological identification, political identification, territorial identification.